

UDK 821.163.4.09-32Sijarić Ć.

UDK 821.163.4:398

Izvorni naučni rad

Vladimir VOJINOVIĆ (Podgorica)

Filozofski fakultet – Nikšić

vojinovicv@t-com.me

TRAGOVI USMENE KNJIŽEVNOSTI U PRIPOVIJECI ĆAMILA SIJARIĆA

Autor rada analizira tragove usmene književnosti u pripovijeci Ćamila Sijarića, i to: pojavnost oblika usmene književnosti na leksičkome i sintagmatskome nivou Sijarićeva narativa; pojavnost mikrostruktura usmene književnosti u Sijarićevu narativu; te uticaj makrostruktura usmene na Sijarićev narativ. U radu je takođe analiziran odnos Sijarićeva naratora prema narodnim običajima i vjerovanjima.

Ključne riječi: *usmena književnost, pripovijetka, Ćamil Sijarić, leksem, sintagmem, stih, vic, anegdota, bajka*

Usmena književnost, naročito epska, junačka pjesma, odigrala je u drugoj polovini XX vijeka u Crnoj Gori ulogu koja je višestruko uticala ne samo na kulturni segment crnogorskoga društva. To je vrijeme kada se u Crnoj Gori mnogi pojedinci i institucije pridružuju pripremi proslave šeststote godišnjice boja na Kosovu.¹ O kakvom je „projektu“ bilo riječi, svjedoči i rad Mila Nedeljkovića, posvećen analizi frekventnosti oblika usmenoga stvaralaštva u širokoj primjeni,² u kome je autor iznio podatke o tome kako su urednici jugoslovenskih glasila u to vrijeme sve češće za naslove članaka u dnevnim novinama, nedeljnicima, magazinima i časopisima za kulturu i društvo birali narodne izreke, ili Njegoševe stihove, poput: *dogorelo do nokata, riba se čisti*

¹ U Crnoj Gori taj jubilej obilježen je i organizacijom naučnoga skupa, održanoga 25. oktobra 1989. godine u Titogradu, u organizaciji CANU, Istorijskoga instituta SR CG i Filozofskoga fakulteta, čiji su se učesnici potrudili da pokažu značaj pomenutoga događaja po sve kasnije epohe crnogorske istorije. Nadahnuti govor Ćeda Vukovića kojim je otvorio skup i referati učesnika objavljeni su u knjizi 7 Odjeljenja umjetnosti CANU. (*Kosovski boj u istoriji, tradiciji i stvaralaštvu Crne Gore*. Titograd: CANU, 1990.)

² Mile Nedeljković. „Usmeno i pisano književno blago kao podloga daljem narodnom stvaralaštvu“, u: *XXXVI kongres Saveza udruženja folklorista Jugoslavije: Sokobanja 1989. (zbornik radova)*. Beograd: UFS, 1989, 306–316.

od glave, zrela voćka sama pada, odnosno *kome zakon leži u topuzu, istjerajmo gubu iz torine* i sl. Ti i slični oblici i varijante oblika usmenoga stvaralaštva, odnosno pisanoga koje je nastalo pod uticajem usmenoga, iz knjiga visokih estetskih dometa pretočeni su u medije, a onda se putem medija vratili među narod i preplavili transparente i zastave demonstranata na trgovima.

Podgrijani političkim populizmom izazvali su u Crnoj Gori i pad dometa pop-kulture, što je rezultiralo agresivnom afirmacijom novokomponovanih, „narodnih pjesama“. Stoga je tokom osamdesetih godina prošloga vijeka maha uzela svojevrsna supkultura, o čemu je iscrpno pisao i Vuk Minić, istakavši da je za crnogorsku novokomponovanu pjesmu, čiji korijeni sežu do šezdesetih godina XX vijeka, bilo karakteristično to da je po svim kriterijumima, a naročito jezičkim izrazom, bila upućena na nacionalno, odnosno bila sračunata da dirne u dušu konkretnu populaciju slušalaca i da postane nezaobilazna u *porodičnim svečanostima, kakve su svadbe, rođendani, ispraćaji u armiju*.³ Minić je naglasio i to da je za popularizaciju novokomponovane poslužila upravo narodna pjesma te da su autori novokomponovanih uporno naglašavali kako su oni nastavljači tradicije narodnih pjesama. Nabrajajući njena ogrješenja o etičke i estetičke norme narodne poezije, Minić je zaključio da je u novokomponovanoj pjesmi, i pored toga što je sadržala epitete i fraze tipične za narodnu poeziju, jezički danak uzela kako pogrešno upotrebljavana leksika tako i patriotska patetika. *Uz to, tekstovi odišu nostalgijom, pa idealizuju Crnu Goru, njenu istoriju, tradiciju i ljepotu u tolikoj mjeri da sve to pomalo liči na Gogoljev pogled na Rusiju iz svog 'prekrasnog dalekog' u momentu kada se odrekao svog remek-djela 'Mrtvih duša'*.⁴

Početkom devedesetih godina XX vijeka, uz zvuke ratnih truba i novokomponovane pjesme, *narodnim srcima* počeli su ponovo da odjekuju zvuci gusala. Televizijski izvještaji s borbenih linija iz ratom zahvaćene Jugoslavije, emitovani na Televiziji Titograd, odnosno Televiziji Crne Gore govore i o tome da su gusle, poput onih u NOB-u, bile nezaobilazni segment svakodnevice. Tekstovi koje prate zvuci gusala na znatno su nižoj kvalitativnoj ravni od onih koji su nastajali tokom Drugoga svjetskog rata. Osim tih, snimaju se i televizijske emisije za decu, odnosno za potrebe kulturno-obrazovnih redakcija, s fokusom na otkrivene i neotkrivene dečije guslarske talente.⁵

³ Vuk Minić. „Tekstovi novokomponovanih crnogorskih pjesama prema izvornim“, u: *XXXVII kongres SUFJ – Plitivčka jezera (zbornik radova)*. Zagreb: SUFJ i DFH, 1990, 248.

⁴ Ibid, 252.

⁵ Jedna od najgledanijih televizijskih emisija toga vremena, dečija emisija „Veliki su mali“, cijelu epizodu posvetila je daru mladoga guslara, učenika osnovne škole, kao primjeru pozitivnoga odnosa deteta prema istoriji i tradiciji.

Svi ovi podaci dobijaju na značaju kad se uzme u obzir činjenica da su *vrišteći* supkulturni glasovi u dobroj mjeri isprovocirali pojavu pojedinih proznih glasova te da se u središtu poetika izvjesnoga broja proznih pisaca koji su stvarali između 1990. i 2006. godine, razvio prirodni, civilizacijski otklon od vidova „nekulturnog življenja“, a da su njihovi tekstovi bili usmjereni ka *uklanjanju politikantskog dirigiranja i simuliranja kulture, pseudopovijesne i kvaziepske meditacije, primitivne guslarske patetike, kleronacionalizma i lažnog patriotizma*.⁶

U mnoštvu autorskih proznih glasova naslovnoga perioda i njihovim proizvodima – monografskim publikacijama i proznim člancima u serijskim publikacijama – otkriveni su isto tako brojni, ili brojniji tragovi usmene riječi. Naročito se početkom devedesetih godina XX vijeka u crnogorskoj pisanoj pripovijeci javlja narodna leksika i sintagmatika. Ono što je takođe moguće primijetiti da se tragovi usmene riječi najčešće javljaju u upravnom govoru likova, odnosno dijalozima i monolozima likova. Tako i knjiga *Drvo kraj Akova* Ćamila Sijarića sadrži pripovijetke koje po svemu, pa dakako i po količini leksema i sintagmema preuzetih iz usmene književnosti, pripadaju *pripovijeci kontinuiteta*. Prepoznatljive hiperbolirane formule tipa *vješaće dok konopaca imaju*,⁷ supstitucija pozicija članova sintagmema po modelu iz usmene *da čaj popijem* umjesto *da popijem čaj*,⁸ gradacijske formule *sve jedno bolje od drugoga*,⁹ formule početaka preuzetih iz usmene pripovijetke kad se u dijegetički svijet uvode likovi bez imena i adresa (*jedan čovjek...*), odabir epiteta koji likovima pripisuju svojstva magijskih pripovjedača, pojava iterativnoga imperfekta s funkcijom ukazivanja na učestalost radnje koja se samo jednom dogodila, i koja se samo jednom baš u toj mjeri i na taj način i može dogoditi – sve su to posljedice snažnoga djelovanja leksike i sintagmatike usmene književnosti, koji, uobličeni pažljivim odabirom pripovjedačkih postupaka, čine osnovu suptilnih interpolacijskih procesa koji se odvijaju u Sijarićevoj pripovijeci.

Prateći liniju frekventnosti leksike i sintagmema usmene književnosti u pisanim crnogorskim pripovijetkama nastalim od 1990. do 2006. godine, naišli smo na brojne zamke koje je taj zadatak svojim parametrima projektovao. Budući da nam je namjera bila da razdvojimo lekseme i sintagmeme usmene književnosti od mikrooblika koji imaju svoje unutrašnje, formula-

⁶ Jakov Sablijić. *Hrvatski i crnogorski roman: međuknjiževna tumačenja*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnosti, 2010, 25. Vidi i: Čedomir Drašković. „Crnogorska kultura, društvo, nacija... između zbilje i fikcije, mita i stvarnosti“. *Bibliografski vjesnik* (Cetinje), 2006, 1–2–3, 330–334.

⁷ Ćamil Sijarić. *Drvo kraj Akova*. Nikšić: Univerzitetska riječ, 1990, 6.

⁸ Ibid, 17.

⁹ Ibid, 18.

tivne veze, ispostavilo se da mnogi zastupljeni sintagmemi jesu upravo formule koje treba posebno tretirati, i koji imaju posebnu funkciju unutar ispisanoga narativa, odnosno da su to svojevrsni mikrooblici, utemeljeni u onim oblicima usmene književnosti na kojima takođe počivaju mnoge veće strukture u usmenoj književnosti. Riječ je o izrekama, gnomama, poslovicama, zakletvama, kletvama i drugim sličnim formama usmene književnosti. Osim što ponekad u dvočlanome ili tročlanome sintagmemu sintetizuju smisao cijelih redova usmene književnosti, tako da ih je potrebno „otključavati“ uporednim analizama, mnogi mikrooblici integrisani su u prozne tekstove naznačenoga perioda tako da funkcionišu kao neraskidivi, „domaći“ segmenti strukture narativa. To je povelio k novim zamkama, odnosno izmjeni kriterijuma analize, pri čemu su se mikrooblici morali determinisati tako da, bez obzira na svoju poziciju u tekstu, budu prepoznati kao citat ili varijacija sličnih mikrooblika u usmenoj književnosti. To je i jedan od razloga što smo među mikrooblike usmene književnosti svrstali i one sintagmeme koji predstavljaju svojevrsnu sintezu ili savremenu varijaciju pojedinih ustaljenih oblika usmene književnosti, kao što su, recimo, stilske figure po kojima se pojedine strukture usmene književnosti prepoznaju (paralelizmi, hiperbolirani kontrasti...). Stoga je ova analiza pokazala da je u knjigama s pripovijetkama nastalim u naznačenome periodu moguće prepoznati na stotine mikrooblika različitih pozicija i uloga. Ipak, za ovu priliku uzeli smo uzorak od ukupnog broja tipičnih mikrooblika, koji nesumnjivo upućuju na odnos usmene i pisane riječi. U prozama Ćamila Sijarića naišli smo na mikrooblike, koji su uglavnom vješto integrisani u tkivo upravnog govora ili pripovjedačevu „misao“, tako da svojim prisustvom ne opterećuju recepciju:

„Kad se ženiš, Šerife, sam si na svijetu“;¹⁰

„(...) ako se u tuđem ne oženiš, svojem se ne nadaj (...)“;¹¹

„(...) ako je ka Harekliji noj kući i ptica poletjela mi smo je vidjeli“;¹²

„Jer ništa – što je nekad na zemlji živo bilo, sasvim ne propadne kad izdahne: ponešto ostane“;¹³

„(...) jedno je dijete kao nijedno (...)“;¹⁴

„(...) kakva ti je žena takva ti je i kuća, i sreća, i što se kaže i kapa i čarapa (...)“;¹⁵

„(...) svaka ptica ka svojem jatu (...)“¹⁶ i sl.

¹⁰ Ćamil Sijarić. *Drvo kraj Akova*, 35.

¹¹ Ibid, 36.

¹² Ibid, 55.

¹³ Ibid, 89.

¹⁴ Ibid, 113.

¹⁵ Ibid, 153.

¹⁶ Ibid, 114.

Prije nego se pozabavimo pitanjem integrisanja kratkih struktura usmene proze u tkivo pisane pripovijetke naslovnoga perioda, pozabavićemo se presresanjem argumentacije koja prati naša terminološka određenja i ograničenja. Kako bismo izbjegli sve eventualne kontradikcije, odnosno kako bismo rizik za negativne posljedice uvođenja takve terminologije u istraživanje datih problema sveli na minimum, za trenutak ćemo se vratiti na ranije istaknute teze i prišetiti se definicije narativa Portera Abota. Abot pod narativom podrazumijeva predstavljanje jednoga ili više **događaja**. U drugome dijelu definicije narativa Abot je naglasio da narativne forme – moraju imati **narativni kumulativni efekat**. Polazeći od tih premisa, leksemima, sitagmemima i mikrooblicima usmene književnosti smatramo sve one jezičke jedinice ili skupine jezičkih jedinica koje usljed ograničenja u pogledu pošedovane količine informacija nijesu bile u mogućnosti da predstavljaju jedan konkretan događaj, ili više konkretnih događaja, pa su prema tome, po definiciji, lišeni narativnoga kumulativnog efekta. Nasuprot njima stoje *kratke i duge strukture usmene proze*. Prve su predmet ove glave našega rada, a drugima ćemo se pozabaviti nešto kasnije.

Posmatrajući pripovijetku nastalu u periodu 1990–2006. godine, uočili smo da se s vremena na vrijeme, u tkivima pojedinih pisanih pripovjedaka pojave tragovi kratkih struktura usmene proze. Riječ je o nezavisnim narativima, iskazima s predloženim događajima, sastavljenim od dva ili više strukturalnih segmenata. Takve kratke strukture usmene proze su – vic i anegdota. Ukoliko bismo ta terminološka i žanrovska razgraničenja pokušali da dovedemo u vezu s istim nastojanjima Snežane Samardžije, onda bismo naišli na potvrdu navedenih stavova, koji su potkrijepljeni preciznijim podacima iz oblasti usmene književnosti s protora Južnih Slovena. Na primjer, anegdota se u Samardžijinih tekstovima¹⁷ od dužih struktura (od šaljive priče) razlikuje po tome što uvjerljivost i „pouzdanost“ detalja događaja iz anegdote (kao što su određenja prostora, vremena i „adrese“ junaka) nestaju u uopštavanjima unutar dužih struktura. Samardžija za lekseme, sitagmeme i mikrooblike upotrebljava termin govorni oblici, ali i ona upozorava na najšira teorijska posmatranja *oblika*, od kojih neka za oblik vezuju i *događaj*, što može unijeti dodatnu konfuziju u pokušaj uspostave bilo kakve nomenklature. Otud, za ovu priliku, i opredjeljenje za Abotov stav.

Vic i anegdota iz usmene književnosti u pisanoj crnogorskoj pripovijeci, koja je nastala od 1990. do 2006. godine, imaju dvojak status. Ili se javljaju u cijelo, bilo da je, s jedne strane, riječ o preuzetim strukturama, ili da je riječ o posve novim narativima s poznatom, odnosno preuzetom strukturom; ili se

¹⁷ Snežana Samardžija. *Oblici usmene proze*. Beograd: Službeni glasnik, 2011, 245.

javljaju prošireni, poprimajući strukturu dužih narativa, odnosno prerastajući u šaljive priče.

Ćamil Sijarić je strukturu klasične crnogorske anegdote integrisao u tkiva svojih narativa tako da je na njima izgradio i glavne i sporedne likove, definišući usput i ključne osobenosti sociokulturnih kodova. Uobličena, proširena i zasvođena narativnom strategijom, čiji parametri nijednoga trenutka ne skreću tokove narativa od središta estetskoga predmeta, anegdota u Sijarićevoj stvaralačkoj koncepciji zauzima takvu poziciju koja je, između ostaloga, zaslužna za sticanje statusa *pripovijetke kontinuiteta*. Ovo i stoga što Sijarić i rizične situacije izbjegava tako da ne umanju umjetničku vrijednost kazivanja – čak i kada dođe do pojave homodijegeze, odnosno kad anegdotu „saopštava“ glavni lik, objektivnost iskaza, koja je u temelju anegdote, nije umanjena. Ipak, ima i onih segmenata u pripovijetkama Sijarića kad pripovjedači na strukturi klasične anegdote temelje svojevrzne eksplikativne analepse, pa je uz to čine takvom da se kroz nju javljaju plamičci parodije na strukturalnu osnovu hrišćanskih legendi o postanku careva i svetačkih lica.

„Bi to ovako: dođe kod mene u dućan momče. Sedamnaest mu godina. Krsti se; veli da mu je ime Mihailo, da je iz Like, da bi kod mene u dućanu radio, i ja ga primim; nije mi milo što se u mome dućanu krsti, ali nek se krsti kad dobro prodaje. Digne tri prsta te dotakne čelo, ramena i prsa; ja mu velim da Bog ne gleda ta njegova tri prsta, Bog vidi kad se pred njega padne cijelom glavom. Naša vjera pada cijelom glavom i cijelim tijelom, a ti digneš tri prsta i misliš da ti kod Boga pomažu tri prsta. Nije se Mihailo na to ljutio, smijao se i mjerio so i karaboju. Dopalo mi se to momče; vidio sam da je ono za veće stvari od aršina i kantara i velim mu: Dok si Mihailo, bićeš samo neki Mihailo u mome dućanu, a ako pristaneš da te osunetim, uzdići ćeš se u našoj carevini kao da si na krilima; nisi ti za dućan, no za carevinu... Veli da pristaje. Pa ja njemu: Reci ja Alah. On za mnom: Ja Alah, i još tako ponešto za mnom Mihailo. I ja ga na kraju privedem u ćošak dućana, uzmem makaze i fik, fak, osunetim ga, Više nisi Mihailo, dajem ti moje ime Omer. Bi to tako, bi to davno. Sad dva Omera, ja dućandžija, on paša“.¹⁸

Određivati i analizirati status leksema, sintagmema i mikrooblika usmene književnosti, odnosno stihova i kratkih struktura usmene književnosti u pisanoj pripovijeci jednostavniji je proces od analize odnosa dužih struktura i pisane pripovijetke. Razlozi za tu tvrdnju su brojni. Najprije, jedna savremena pripovijetka može imati formulativne početke i završetke, u kojima se

¹⁸ Ćamil Sijarić. *Drvo kraj Akova*, 8–9.

u znakovima daju obrasci strukturalnih shema, poput formule 3+3+3, koja je najbliža strukturi savršene forme bajke; može sadržati tipična, stajaća mjesta, poput takozvanih *prepreka*, koje se u određenome broju i na ustaljen način postavljaju ispred glavnoga lika, odnosno pred glavne i epizodne likove; jedna duža struktura usmene proze može prenijeti na pisanu pripovijetku karakteristike žanra (naročito u pogledu tematike i usklađivanja sižejnih rukavaca fabularnoj, paradigmatskoj osnovici), odnosno vrste kojoj pripada, pa se po tome razlikuju pisane pripovijetke bliske legendi, bajci, basni, predanju, šaljivoj priči itd. No, i između pisanih pripovjedaka nastalih od 1990. do 2006. godine, koje su posljedica interpolacijskih procesa i susreta oblika i struktura usmene i pisane riječi, moguće je uspostaviti dinstinkciju na osnovu stepena ostvarenja estetskoga predmeta. Već smo kazali, oponašati usmenoga pripovjedača, pa time i druge strukture usmene proze ne znači istovremeno i pun pogodak na planu umjetnosti.

U prozama Ćamila Sijarića očiti su tragovi dugih struktura usmene proze. Riječ je o cjelovitim uokvirenim segmentima teksta, koji imaju unutrašnja vezivna svojstva, preuzeta iz usmene književnosti. Te segmente najlakše je uočiti ukoliko se prethodno razumiju svojstva uvodnih formula, koje su u Sijarićevim tekstovima izbrušene, uprošćene, ali i date bez smjernica o potencijalnim širenjima narativnoga tkiva. Njihova funkcija je funkcija uokviravanja, skupa sa završnim formulama, te skretanja pažnje recipijenata na bitan segment sižea. Tako se riječ *čuj* iz uvodne formule dolje istaknutoga primjera javlja i u finalnoj formuli (*da ga čuješ*). Osim toga, segmenti o kojima je riječ imaju svoju trodjelnu strukturu, po uzoru na usmenu književnost (u konkretnome primjeru tu trodjelnu shemu čine: *a.* opis stanja u domaćinovoj kući, *b.* Hasanovo pričanje i *c.* pouka). Takođe, u maniru usmenoga pripovjedača, Sijarićev pripovjedač služi se sredstvima usmene književnosti da odgodi rješenje problema i recipijente naćera da s nestrpljenjem i sami potraže ćudեսnu rijeć lika Hasana:

„Ćuj... Ovoga Hasana pozvao je jedan ćovjek na večeru; njega i još puno svojih prijatelja. I htio dobro da ih ugosti; bio je bogat taj domaćin. Ćenama je rekao nek nije jela koje se na sofru neće iznijeti. I ćene stale da kuhaju jela, sve jedno bolje od drugoga. Slana jela, i slatka, i napitke. Toliko tepsija, toliko ćinija, bog zna koliko. A Hasan, sin Huseinov, dok se večera pripremala, pričao priće... Prićao im je toliko ćudne priće, i toliko lijepim glasom, da su svi ljudi umuknuli. Nisu disali. Nisu više znali ni gdje su. Bili su tamo gdje ih je odveo Hasan svojom pričom... Bili su u sasvim drugom vremenu, u davnom vremenu, ovo svoje su zaboravili, i sebe zaboravili. Nisu jedan drugog vidjeli, nisu ni Hasana vidjeli, do samo mu glas ćuli – a i taj glas kao da je dola-

zio iz nekog čovjeka koji je živio nekad davno i sve vidio i znao – znao šta su ljudi radili prije dvjesta i trista i koliko god hoćeš unazad godina, i kakvi sa bili ti stari ljudi. I evo šta se desilo one noći kod onoga domaćina kad su žene spremale večeru a Hasan dotle pričao priče: htjele su i one, bar nešto, da čuju od onoga što Hasan priča – unijele bi sud sa jelom u sobu i stale, i kako bi tu stale tako bi i ostale slušajući priču. Jedna tako, druga tako, i treća tako. I više ni one nisu bile tu, nego tamo gdje ih je, svojom pričom, odveo Hasan. Vratio ih je u zoru pijetao, kad je zapjevao. Sjetile su se tada svojih jela koja su sinoć pripremale za večeru, ali je bilo sve kasno – jer ono što je ostalo na ognjištima, izgorjelo je; mogle su jadnice, samo da kukaju. Zato Hasana neće da slušaju oni koji ikakva posla imaju, propadne im posao slušajući ga. Neki, ovdje u hanu, ne zaspu noću – i sjutra dan ne žive u ovom vremenu nego u nekom davno prošlom, i ne liče na sebe, ne poznaju ljude koje su poznavali nego neke koji su davno živjeli, i cio dan sa njima žive. Izgledaju kao da su pijani, ili budale, ili hoće da su mnogo pametni. Neki su bili tužni, ako je priča bila tužna – i bilo im žao što su se rodili kad je svijet takav...

Ne umijem ti o njemu pričati, o Hasanu, sinu Huseinovu, nego dođi uveče u han kad on priča, da ga čuješ.¹⁹

Sijarić ne preuzima samo strukturu bajke da na njenoj osnovi izgradi sopstveni narativ, već se oslanja i na ključna tematska obilježja te vrste usmene proze. Njegovi pripovjedači govore tako i o podzemnim svjetovima, što je tema velikoga broja pripovjedaka, u koji se spuštaju likovi poput Aziza, kopajući rimski grob da pronađe podzemni svijet:

„Vas koji ste na zemlji ja vidim. Ali hajde vidi kroza zemlju, i dolje ima ljudi – veli nam.“²⁰

U pojedinim pričama Sijarić podzemni, nevidljivi svijet, supstituiše uvođenjem likova koji mogu postati nevidljivi:

„Ja tako.. . Gledam te Grke odozgo s brijega. Ništa nemaju ti Grci. Do djecu, djece imaju mnogo, nigdje – ni u Turskoj, ni u Bugarskoj, ni u Rumuniji nisam vidio da jedan čovjek ima toliko djece koliko Grk; to sam rekao i jednom vojniku, jednom askeru koji je bježao sa Jedrena isto kao i ja, velim mu: Mnogo djece imaju ovi Grci, maleni oni, malene im kuće, a puno djece... On mi se nasmiijao, pa mi veli – a ime mu je Imšir i iz Ćutahije je – nasmiijao mi se Imšir i

¹⁹ Ćamil Sijarić. *Drvo kraj Akova*, 18–19.

²⁰ Ibid, 91.

veli mi da postoji čovjek koji ima tri stotine žena i od njih dva put više djece, ali ne da da mu se vide žene, drži ih u kući a oko kuće stoji straža i ne da ni ptici da proleti. Ali postoji kapa... postoji jedna kapa, pa kad tu kapu turiš na glavu – priča mi taj Imšir – niko te ne vidi, ni otac ni majka ni brat – ni prijatelj ni neprijatelj... pod tom kapom možeš pravo u onu kuću među one žene, jer te straža ne vidi, a ne vide te ni one tri stotine žena pa hajde slobodno na prvi kat, pa na drugi, pa kud god hoćeš. Pričao mi je taj Imšir da ima takvih kapa kod ljudi u pustinjama gdje je svuda pijesak dokle okom vidiš i gdje ljudi žive bez kuća i bosih hodaju po pijesku: nemaju ništa na nogama i na glavi imaju onu kapu – nemaju je svi, do poneki, i ti se ne vide – pa imaš, u toj pustinji, vidljive i nevidljive ljude; taj Imšir mi je obećao pronaći jednu takvu kapu..., a volio bih da je imam i da je ponekad stavim na glavu nego da mi neko cio ovaj svijet pokloni, pa da pod kapom prohodam po zemljama i varošima i da svakog vidim a mene niko da ne vidi; ali ne dobih od Imšira tu kapu; ne znam šta to bi sa Imširom; iščeznu ispred očiju kao da nije ni postojao; nestade ga a sjedio je kraj mene, okrenem se a ono prazno mjesto. Nije mi se više javio, nije mi nabavio onu kapu, nego me samo na nju namamio; oni što su kao i ja bježali iz rata na Jedrenama rekli su mi da nikome ko je iz Ćutahije ne treba vjerovati, ali da je istina da takva kapa postoji i da su do nje mnogi došli i da se ne vide kad im je ona kapa na glavi, a vide kad je skinu s glave; pričali su mi; udeš u han među ljude a oni te ne vide, možeš čaj ispred njih da uzmeš a oni ne vide ko im to uze čaj, pa se samo čude šta to bi!“²¹

Na koncu, trag dugih struktura usmene proze u Sijarićevoj pripovijeci možemo prepoznati i u formulama zadataka, kakav se nalazi i u priči *Naša snaha i mi momci*.

„(...) ko ima bolju snahu od naše daćemo mu cijelu ljetinu u žitu.“²²

Većina autora pisanih crnogorskih pripovjedaka objavljenih od 1990. do 2006. godine inkorporirala je u izvjesnoj mjeri pojedine narodne običaje i vjerovanja u tekstove narativa. Detaljna analiza tih narativa pokazala je da takvi segmenti teksta imaju različite pozicije i uloge unutar tekstova, od statusa elemenata koji usporavaju osnovni tok radnje (u tom slučaju obično je riječ o digresivnim opisima narodnih običaja i vjerovanja) do statusa elemenata koji su konstruktivne prirode, odnosno na kojima je izgrađen posebni dijegetički svijet. Sve pozicije ugrađenih elemenata takođe zavise od stepena inventivnosti autora i njihovog stvaralačkoga potencijala.

²¹ Ibid, 42–43.

²² Ibid, 54.

Ćamil Sijarić za svoje pripovjedače gradi poziciju dekonstrukcije narodnih običaja, obračunavajući se s viševjekovnim posmrtnim obredom:

„Odustali smo od običaja da ga pokrijemo bijelim platnom i da ga – bijela, nosimo na groblje; nosili smo ga u odijelu od čohe, u kojem smo htjeli i da ga oženimo.“²³

Prema svemu rečenome, slobodni smo da pripovijetku Ćamila Sijarića označimo kao pripovijetku kontinuiteta, kojoj pripadaju sve autorske pripovijetke nastale u periodu od 1990. do 2006. godine, pisane pripovijetke koje se temeljima svoje strukture oslanjaju na oblike i strukture usmene književnosti. Autori tih pripovjedaka skoro po pravilu su pisci čije je stvaralaštvo brušeno u nizu posljednjih epoha i književnih pravaca, prije svih međuratnoga soc-realizma, poznoga modernizma i postmodernizma. Oblici i strukture usmene književnosti u tim se pripovijetkama javljaju takođe u upravome govoru likova, rjeđe i u deskriptivnim pauzama, da precizno uokvire date hronotope i sociokulturne kodove. Prisustvo leksike i frazeologije usmene književnosti u pisanoj pripovijeci naslovnoga perioda svjedoči o prirodnome toku usmene riječi kroz pisanu, uobličenu vladajućim pripovjedačkim postupcima epoha, kao što su citatnost, intertekstualnost, montaža i drugi; riječ je o pripovijetkama koje na momente emituju visokofrekventne signale estetskoga predmeta. Time smo autora Ćamila Sijarića svrstali u niz autora koji je započeo Milovanom Đilasom, a kome pripadaju i Novak Kilibarda, Zuvdija Hodžić, te Dragana Kršenković-Brković.

Literatura

- Abot, Porter. *Uvod u teoriju proze*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Drašković, Čedomir. „Crnogorska kultura, društvo, nacija... između zbilje i fikcije, mita i stvarnosti“. *Bibliografski vjesnik* (Cetinje), 2006, 1–2–3, 330–334.
- *Kosovski boj u istoriji, tradiciji i stvaralaštvu Crne Gore*. Titograd: CANU, 1990.
- Minić, Vuk. „Tekstovi novokomponovanih crnogorskih pjesama prema izvornim“, u: *XXXVII kongres SUFJ – Plitivčka jezera (zbornik radova)*. Zagreb: SUFJ i DFH, 1990, 248.
- Nedeljković, Mile. „Usmeno i pisano književno blago kao podloga daljem narodnom stvaralaštvu“, u: *XXXVI kongres Saveza udruženja folklorista Jugoslavije: Sokobanja 1989. (zbornik radova)*. Beograd: UFS, 1989, 306–316.

²³ Ćamil Sijarić. *Drvo kraj Akova*, 28.

- Sabljčić, Jakov. *Hrvatski i crnogorski roman: međuknjiževna tumačenja*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnosti, 2010.
- Samardžija, Snežana. *Oblici usmene proze*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Sijarić, Ćamil. *Drvo kraj Akova*. Nikšić: Univerzitetska riječ, 1990.

Vladimir VOJINOVIĆ

THE TRACES OF ORAL LITERATURE IN ĆAMIL SIJARIĆ'S NARRATIVE

The author analyzes the traces of oral literature in Ćamil Sijarić's short stories, primarily the occurrence of oral literature forms on the lexical and syntactic level of Sijarić's narrative, as well as the influence of oral narrative macrostructure on Sijarić. The paper also provides an analysis of narrator's view of folk customs and beliefs.

Key words: *oral literature, narrative, Ćamil Sijarić, lexemes, verses, anecdotes, tales*